

**Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ λ. «ἀνατάξασθαι»
ΣΤΟ Λκ 1, 1.**

**ΝΕΟ ΦΩΣ ΣΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΙ
ΣΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ**

ΥΠΟ
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ λ. «ἀνατάξασθαι» ΣΤΟ Λκ 1, 1. ΝΕΟ ΦΩΣ ΣΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑ

ΥΠΟ
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Φιλολόγου - θεολόγου, δρ Θεολογίας

Ὁ πρόλογος τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου εἶναι μοναδικὸς γιὰ πολλοὺς λόγους. Καὶ ἴσως δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο νὰ ποῦμε ὅτι ἡ μοναδικότητά του ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ γλωσσική του ἔκφραση καὶ τὴ λεκτική του διατύπωση, τὴν ὁποία ἐπιλέγει ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ συστήσῃ τὸ ἔργο του. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ σημειώσουμε παραδείγματος χάριν ὅτι ὁ πρόλογος τοῦ κατὰ Λουκᾶν ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς σπάνιες ὠλοκληρωμένες περιόδους λόγου μέσα σὲ ὄλο τὸ κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης¹. Ἡ σύνθεση καὶ ἡ δομὴ του εἶναι, πράγματι, φαινόμενο ἐξαιρετικό. Οἱ λέξεις, ἔπειτα, πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι ἔντονα ἰδιάζουσες. Ὑπάρχει ἓνας ἀριθμὸς ἄπαξ λεγομένων πρωτοφανῶς μεγάλος γιὰ ἓνα τόσο σύντομο κείμενο· μέσα σὲ τέσσερις στίχους ἀπαντοῦν τέσσερα ἄπαξ λεγόμενα στὴν Καινὴ Διαθήκη (οἱ λέξεις *ἐπειδήπερ*, *ἀνατάξασθαι*, *διήγησιν*, *αὐτόπται*) καὶ ἓνα λεγόμενο ἄπαξ μόνο στὸ κατὰ Λουκᾶν καὶ δις στίς Πράξεις (τὸ ρῆμα *ἐπιχειρεῖν*)².

Αὐτὲς οἱ γλωσσικὲς «μοναδικότητες» δὲν παρουσιάζουν, ἐν τούτοις, μόνο φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον. Ἔχουν καίρια σημασία καὶ γιὰ τὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου, καθὼς κομίζουν τὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα καὶ τὸ νόημα τῶν λόγων του. Γι' αὐτὸ σὲ κάθε περίπτωση, εἴτε στὸν φιλόλογο

1. Ἄλλη μία παρόμοια περίοδος ἀπαντᾷ στὸν πρόλογο τῆς πρὸς Ἑβραίους 1, 1 καὶ μία ἀκόμη στὸ Λκ 15, 24-26. Βλ. F. Blass-A. Debrunner-R. Funk, *A Greek Grammar of the New Testament*, Chicago 1962, §464.

2. Βλ. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortsatzes*, Zürich 1958.

ἀφορᾶ εἴτε στὸν θεολόγο, ἀποτελεῖ ἔργο πρῶτιστο καὶ ὑψιστο νὰ προσπελάσουμε τὴ σημασία τῶν λέξεων, γιὰ νὰ προσεγγίσουμε τὴν ἔννοια τῶν λόγων.

Μ' αὐτὴν τὴν ἐκτίμηση γιὰ τὴν ἀξία τῶν λέξεων θὰ ἐξετάσω τὴν ἔννοια τῆς λ. «ἀνατάξασθαι» στὸ Λκ 1, 1, προσάγοντας «νέο φῶς», κατὰ τὴ γλαφυρὴ ἔκφραση τοῦ Deissmann³, ἀπὸ καινούργιες ἐπισημάνσεις παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν, ποὺ ἐν τῷ μεταξὺ σημειώθηκαν. Καὶ καθὼς αὐτὸ τὸ νέο φῶς δείχνει καινούργιους δρόμους ἐρμηνείας, θὰ ἀκολουθήσω στὴ συνέχεια τὶς συνέπειες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν κατανόηση τῆς λέξεως γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ θέματος, στὸ ὁποῖο ἀφορᾶ ἡ λέξη, καὶ τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ τρόπος συγγραφῆς τοῦ Λουκᾶ.

Ἵπενθυμίζω τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, Λκ 1, 1:
 «Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν
 ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων,
 καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται
 καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου,
 ἔδοξε καί μοι, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς,
 καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε,
 ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηγήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν»⁴.

Τὸ «ἀνατάξασθαι» εἶναι, βέβαια, ἀπαρέμφατο ἀορίστου, μέσης φωνῆς, τοῦ ρήματος ἀνατάσσομαι — στὴν ἐνεργητικὴ ἀνατάσσω. Τὸ ρῆμα αὐτὸ σὲ ὀλόκληρη τὴ λόγια ἑλληνικὴ γραμματεία τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων δὲν ἀπαντᾷ ἄλλοῦ, παρὰ μόνο δύο φορές, μία φορὰ στὸν Πλούταρχο καὶ μία φορὰ στὸν Εἰρηναῖο, δύο συγγραφεῖς σχεδὸν σύγχρονους — ἴσως λίγο μεταγενέστερους — τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ⁵. Ἄλλὰ καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, τὰ μεσαιωνικὰ καὶ τὰ βυζαντινά, τὸ ρῆμα ἀνατάσσω, -ομαι ἔχει λίγες σχετικὰ μαρτυρίες αὐτόνομης χρήσεώς του ἀπὸ συγγρα-

3. A. Deissmann, *Licht vom Osten*, μετφρ. L. R. M. Strachan, *New Light on the New Testament*, Edinburgh 1907.

4. Τὸ κείμενο κατὰ τὴν ἐκδοση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὸν Β. Ἀντωνιάδη, *Ἡ Καινὴ Διαθήκη*, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1955. Ἡ κριτικὴ ἐκδοση τῶν Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart, 26η ἔκδ., 1983, ἔχει τὸ ἴδιο ἀκριβῶς κείμενο.

5. Ὑπάρχει ἐπίσης μία μαρτυρία στὴν *Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα*, 144, ἡ ὁποία ἀνήκει βέβαια στὴν Ἰουδαioελληνικὴ γραμματεία.

φείδ⁶. Μνημονεύεται κυρίως ἐκ τῶν πραγμάτων μέ ἀναφορὰ στό κείμενο τοῦ Λουκᾶ⁷, ἐνῶ τὰ Λεξικά πού συντάσσονται τότε καί τὸ περιλαμβάνουν παραπέμπουν ἀπλῶς στό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο⁸.

Σημειωτέον ὅτι ὅλες αὐτές οἱ χρήσεις δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση μέ τὸ χωρίο τοῦ Λουκᾶ. Ἀπό τίς αὐτόνομες, βέβαια, ὠρισμένες ὀλοφάνερα εἶναι ἐντελῶς ἄσχετες, ἐπειδὴ ὁμως ἔχουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς σημασίας τοῦ ρήματος, τίς ἀναφέρω. Ἔτσι, ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος στό Σχόλιά του γιὰ τὸν Τίμαιο τοῦ Πλάτωνα, ἐκθέτοντας τὴν πλατωνική θεωρία γιὰ τὸ θεῖο γένος, γράφει· «Οὐκ ἔστιν οὖν τὸ δαιμόνιον γένος τὸ ἀνατασσόμενον ἢ κατατασσόμενον οὐδὲ αἱ πολυειδεῖς ζῶαι οὐδὲ οἱ θάνατοι περὶ τοὺς δαίμονας»· καί παρακάτω, ἀναφέροντας τὰ γνωρίσματα τῶν ὄντων τῆς μεσαίας τάξεως, γράφει· «τὰ δὲ ποτὲ μὲν ὑπὸ τοῖς ὑλαίοις γένεσι γένεται, ποτὲ δὲ εἰς χωριστὴν ἀνατάσσεται ζῶην»⁹. Ἐπίσης, στό Μέγα Ἐτυμολογικὸν διαβάζουμε· «Τὰ εἰς -ΗΣ εἰς -ΟΥΣ ἔχοντα τὴν γενικὴν εἰς -ΕΣ ποιεῖ τὴν κλητικὴν. Διὰ τί οὐκ ἀνατάσσει τὸν τόνον;»¹⁰. Καί στὶς δύο αὐτές περιπτώσεις τὸ ρῆμα ἔχει τὴ σημασία τοῦ ἀνεβαίνω σὲ ἀνώτερη βαθμίδα, στὴν πρώτη μέ φιλοσοφικὴ ἔννοια, στὴ δεύτερη μέ γραμματικὴ ἔφαρ-

6. Βλ. Ἰπολύτου, *Εἰσαγωγικά εἰς τοὺς Ψαλμούς*, XII, Β.Ε.Π. 6, 166· Μάρκου Ἀντωνίου αὐτοκράτορος, *Τῶν εἰς ἑαυτὸν βιβλία ιβ'*, Γ, 5, 2· Δίωνα Κάσσιου, *Historiae Romanae*, LXXVIII (LXXIX), 18, 5· Δοσιθέου, *Ars Grammatica* Ἀψύρτου, *Περὶ πυρετοῦ*, α', 1· Papyrus liturgique de Berlin P. 9794· Ἀπολλιναρίου Λαοδικείας, *Ἀπ. εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους* 9, 14-23· Ἡσυχίου, *Λεξικόν*, 2000 (λ. στρηνές)· Πρακτικά Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐφέσου τοῦ 431 μ.Χ., τέλος Α' πρώτης πράξεως· Φιλοστοργίου, *Ἐκ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἱστοριῶν Ἐπιτομή*, 3, κα', PG 65, 509C· Πρόκλου, *Εἰς τὸν Τίμαιον*, 17D καί 57CD· Πασχάλιον Χρονικόν, Γ. Πισίδη, PG 92, 88C· Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, σκβ', PG 103, 757D· Ἀρέθα, *Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν*, PG 106, 773B· Μέγα Ἐτυμολογικὸν Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, PG 121, 173A καί 177B· Μιχαὴλ Ἀτταλιάτου, *Ἱστορία*, πρόλογος· Μιχαὴλ Ψελλοῦ, *Σύνοψις Νόμων*, 962· Γ. Παχυμέρη, *Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος*, Δ, PG 144, 322B· Ἐπὶ πλέον, σὲ ἀπόσπασμα τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐπικού, ποιητῆ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπαντᾷ ὁ τύπος «ἀνέταξεν» σὲ συνάφεια πού δύσκολα κατανοεῖται (*Die Griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit*, 9, 44, PE. Heitsch, Göttingen 1961, 64).

7. Βλ. Μ. Ἀθανασίου, *Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ΛΘ' Ἐορταστικῆς Ἐπιστολῆς*, PG 26, 1436B· Ὠριγένους, *Ἀμφιβαλλόμενα ἀποσπάσματα*, ΠΘ', Β.Ε.Π. 15, 98. Ἐπίσης, Βίος καί Πολιτεία τοῦ Θεοδώρου τοῦ τῶν Στουδίων ἡγουμένου, PG 99, 177· Βίος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ.

8. Ἡσυχίου, *Λεξικόν*, 4630· Φωτίου, *Λέξεων συναγωγὴ*, 1700· Συναγωγὴ Λέξεων Χρησίων· Ζωναρᾶ, *Λεξικόν* Σουΐδα, *Λεξικόν*, 2097.

9. Πρόκλου, *Εἰς τὸν Τίμαιον*, 17D καί 57CD, Procli Diadochi, *In Platonis Timaeum Commentaria*, I, E. Diehl, Amsterdam 1965, 53 καί 85.

10. Μέγα Ἐτυμολογικόν, *Etymologicum Magnum*, T. Gaisford, Amsterdam 1967, 152, 28.

μογή για τὸν ἀναβιβασμὸ τοῦ τόνου. Παρεμφερῆ μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἔννοια τοῦ Πρόκλου φαίνεται νὰ ἔχη καὶ ἡ χρῆση τοῦ ρήματος ἀπὸ τὸν Μάρκο Αὐρήλιο στὸ ἔργο του «Τὰ εἰς ἑαυτὸν»· «Ἐτι δὲ ὁ ἐν σοὶ θεὸς ἔστω προστάτης ζώου ἄρρενος καὶ πρεσβύτου καὶ πολιτικοῦ καὶ Ῥωμαίου καὶ ἄρχοντος ἀνατεταχότος ἑαυτὸν»¹¹. Τὴν ὑψωμένη-ἀνυψωμένη φωνὴ περιγράφει τὸ ρῆμα σὲ ἓνα χριστιανικὸ λειτουργικὸ πάπυρο τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶνα, ποὺ περιέχει προσευχὴ μὲ τὰ λόγια· «δέξε (I. -αι) μ[ου τὰς φων]ὰς ἀπὸ ψυχῆς καὶ καρδίας // πρὸς σὲ ἀνατεταγμένας»¹²· καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑψωμένου-ἀνεβασμένου (ἀπεχθῶς) ἤχου ἀποδίδει μὲ τὸ ἴδιο ρῆμα ὁ Ἡσύχιος ἐξηγώντας τὸ ἐπίθετο «στρηνές· σαφές. ἰσχυρόν. τραχύ. στεγνόν. ὀξύ. ἀνατετα[γ]μένον. στρηνόν»¹³. Ἐφ' ἑτέρου, τὴν τοπικὴ σημασία τῆς τοποθετήσεως σὲ μία ἔκταση κατὰ σειρὰ, ἔχει τὸ ρῆμα στὶς Κυρανίδες Βίβλους, ὅπου περιγράφοντας ἓνα τοπίο ὁ συγγραφέας λέει· «Ἦσαν δὲ ὄρυγαι ἀνατάσσουσαι ἧ»¹⁴, δηλαδή ὑπῆρχαν ὀχτῶ ὄρυξεις, αὐλακες, καλύπτοντας μία ἔκταση κατὰ σειρὰ. Ἐξ ἄλλου, σὲ ἓνα χωρίο τοῦ Δίωνα Κάσιου τὸ ρῆμα ἐμφανίζει τὴν ἔννοια τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς νέας τάξεως, μιᾶς ἄλλης διατάξεως, σειρᾶς· «Πάντα γὰρ ὅσα ποτὲ παρὰ τὸ καθεστηκός, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ δημοσίου τοῦ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ οἰκοθὲν τισιν ἐξ ἐπιτροπῆς αὐτοῦ πρὸς τινων δῆμων ἀνηλίσκετο, ἀνετάγη»¹⁵. Τέλος, ἓνας λατινὸς γραμματικὸς, ὁ Δοσιθεὸς, μεταφράζοντας στὰ ἑλληνικὰ τὸ ρῆμα *meditor* γράφει· «*meditor* σκέπτομαι ἀνατάσσομαι»¹⁶, χρησιμοποιοῦντας προφανῶς τὴν ἔννοια τῆς νέας διατάξεως μεταφορικά, δηλαδή ἀναδιατάσσω στὸ νοῦ¹⁷. Συνοπτικά, λοιπόν, ἔχουμε τὶς ἐξῆς σημασίες· α) ἀνεβάζω, ἀνεβαίνω, β) καλύπτω μία ἔκταση κατὰ σειρὰ, γ) ἀναδιατάσσω μία τάξη, μία σειρὰ. Ἀπὸ αὐτές, κατὰ τὴ γνώμη μου, προέρχονται ὅλες οἱ μεταγενέστερες σημασίες.

11. Μάρκου Ἀντωνίνου αὐτοκράτορος, *Τῶν εἰς ἑαυτὸν βιβλία ιβ'*, Γ, 5, 2, Marci Antonini imperatoris, *In semet ipsum libri XII*, H. Schenkl, Lipsiae 1913, 25.

12. Papyrus liturgique de Berlin P. 9794, *Patrologia Oriental*, 18, R. Graffin-F. Nau, Turnhout/Belgique 1974, IV, no 89 (E. W. Wessely), 431.

13. Ἡσυχίου, *Λεξικόν*, 2000 (λ. στρηνές).

14. Κυρανίδες, Πρόλογος, 59-60, *Die Kyraniden*, D. Kaimakis, Meisenheim am Glan 1976, 17.

15. Δίωνα Κάσιου, *Historiae Romanae*, LXXVIII (LXXIX), 18, 5, Cassii Dionis Coeciani, *Historiarum Romanorum Quae Supersunt*, III, U. Ph. Boissvain, Berolini 1955, 422.

16. Δοσιθέου, *Ars Grammatica*, *Scriptores de Orthographia, Grammatici Latini*, H. Keiliius, Hildesheim 1961, VII, 431.

17. Τὴν ἴδια ἐξήγηση δίνει καὶ ὁ Ἑρρικός Στέφανος στὸ *Θησαυρό* του, σχολιάζοντας, ὅμως, ἄλλη μαρτυρία (τοῦ Πλουτάρχου), ὅχι τοῦ Δοσιθέου — τὴν ὅποια ἀγνοεῖ (H. Stephano, *Thesaurus Graecae Linguae*, 12A, Parisiis 1851, 579).

Πρόκειται, λοιπόν, γιά μιὰ πολὺ σπάνια λέξη, ἡ ὁποία ἐπόμενο εἶναι νὰ δημιουργῆ ἀδιέξοδα προβλήματα στους ἐρμηνευτές. Κατὰ κοινὴ ὁμολογία μέχρι σήμερα ἡ ἀκριβὴς σημασία τῆς μένει στό σκοτάδι¹⁸, καὶ μόνο κατὰ προσέγγιση ἢ κατ' ἀναλογία μὲ διάφορες παράλληλες συνάψεις ἐπιχειρεῖται νὰ ἐξαχθῆ ἡ ἐρμηνεία τῆς. Ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ ἐρμηνεία ποὺ συνάγεται κυρίως ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸ τοῦ προλόγου τοῦ Λουκᾶ μὲ τὰ προλεγόμενα παρομοίων μὲ τὸ κατὰ Λουκᾶν ἔργων ἐθνικῶν συγγραφέων¹⁹. Σύμφωνα μ' αὐτὴν, ὡς βάση λαμβάνεται τὸ ἀπλό ρῆμα τοῦ συνθέτου, δηλαδή τὸ τάσσω, μὲ τὴ γενικὴ σημασία του, ποὺ εἶναι βάζω σὲ μιὰ σειρά, ἢ πρόθεση ἀνὰ θεωρεῖται δευτερευόν καὶ ἐναλλακτικὸ στοιχεῖο, ποὺ τίθεται γιὰ λόγους ποικιλίας καὶ πρωτοτυπίας ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα σύν, καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ ρήματος ἀνατάσσομαι γίνεται μὲ τὸ συντάσσω ἢ συγγράφω καὶ τὰ συνώνυμά τους, συνθέτω, ἀναγράφω, καταγράφω, συναρμολογῶ²⁰. Ἡ μέση φωνὴ ἐκλαμβάνεται ἀσυζητητὴ —καὶ αὐτὸ ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἐρμηνείες— ὡς ἐνεργητικῆς διαθέσεως καὶ τὸ ρῆμα ἀναγνωρίζεται ὡς μέσο δυναμικὸ, δηλώνοντας ὅτι τὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις του.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ παρουσιάσθηκε νωρὶς, ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἑλληνες πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ὁμως σημειωτέον δὲν μετέφραζαν τὸ κείμενο, ἀλλὰ ἀπλῶς τὸ παρέφραζαν. Ἔτσι, ὁ Εὐσέβιος

18. Βλ. L. Alexander, *The Preface to Luke's Gospel*, Cambridge 1993, 110, ὅπου ἡ μέχρι σήμερα ἔρευνα χαρακτηρίζεται «ἀκαρπῆ προσπάθεια νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἀκριβῆ σημασία τοῦ συνθέτου».

19. Βλ. χαρακτηριστικὰ Ἰωσήπου, *Ἱστορία Ἰουδ. Πολέμου πρὸς Ρωμαίους*, 1, 17, Josephus, *The Jewish War*, W. Heinemann, London 1967· «Ἐπειδήπερ καὶ Ἰουδαίων πολλὰ πρὸ ἐμοῦ τὰ τῶν προγόνων συνετάξαντο μετ' ἀκριβείας».

20. Ἐνδεικτικὰ καὶ διαχρονικὰ πρβλ. τοὺς H. J. Holtzmann, *Hand-Commentar zum Neuen Testament*, I, 1, Die Synoptiker, Tübingen-Leipzig 1901³, 303· A. Loisy, *Les Évangiles Synoptiques*, I. Ceffonds 1907, 270-271· A. Wikenhauser, *New Testament Introduction*, μετφρ. ἀπὸ γερμανικὰ J. Cunningham, New York-Edinburgh-London 1958, 209ε· W. Manson, *The Gospel of Luke*, The Moffatt New Testament Commentary, London 1963 (1930), 1· I. Du Plessis, «Once More: The Purpose of Luke's Prologue (Lk 1, 1-4)», *Studies in Luke-Acts*, L. E. Keck-J. L. Martyn, London 1968, 259-271, 261· S. M. L. Gilmour, *The Gospel According to St Luke*, The Interpreter's Bible, VIII, New York 1952, 26.27· J. M. Creed, *The Gospel According to St Luke*, London 1953, 3· N. Geldenhuys, *Commentary on the Gospel of Luke*, London 1977, 51-52· R. Dillon, «Previewing Luke's Project from His Prologue (Luke 1: 1-4)», *The Catholic Biblical Quarterly*, 43, 1981, 205-227, 206. 208-209· J. A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke*, The Anchor Bible, New York 1981, 287. 289. 292· Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐπίδημημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Ἀθήναι 1983³, 30· E. E. Ellis, *The Gospel of Luke*, New Century Commentary, London 1987 (1974), 65· Alexander, μν. ἔ., ἔ. ἄ.

μεταφέρει έντελῶς ἐλεύθερα τὰ λόγια τοῦ Λουκᾶ ὡς ἐξῆς· «δηλῶν (ὁ Λουκᾶς) ὡς ἄρα πολλῶν καὶ ἄλλων προγενέστερον ἐπιτετηδευτηκότων διήγησιν ποιήσασθαι ὧν αὐτὸς πεπληροφόρητο λόγων»²¹. Καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος θέλοντας νὰ μιμηθῇ τὸν Λουκᾶ προσαρμόζει ὡς ἐξῆς τὸν πρόλογο τοῦ Εὐαγγελίου στοῦ δικό του ἔργο, ποὺ συνέγραψε γιὰ νὰ ἐκθέσῃ τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς· «Μέλλων δὲ τούτων (τῶν ἀληθινῶν βιβλίων) μνημονεύειν, χρήσομαι πρὸς σύστασιν τῆς ἑμαυτοῦ τόλμης τῷ τόπῳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, λέγων καὶ αὐτός· Ἐπειδήπερ τινὲς ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι ἑαυτοῖς τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα, καὶ ἐπιμίξαι ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, περὶ ἧς ἐπληροφορήθημεν, καθὼς παρέδωσαν τοῖς πατράσιν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξε καμοί, προτραπέντι παρὰ γνησίων ἀδελφῶν καὶ μαθόντι ἄνωθεν, ἐξῆς ἐκθέσθαι τὰ κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βιβλία»²². Κατὰ μίμησιν τοῦ προλόγου τοῦ Λουκᾶ μνημονεύεται ἐπίσης τὸ ρῆμα καὶ ἀπὸ μεταγενέστερους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, μὲ τὴν ἔννοια πάντοτε τοῦ συντάσσω²³. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ Λουκᾶ, μὲ τὴ σημασία τοῦ συντάσσω τὸ ρῆμα ἀπαντᾷ σὲ ἐλάχιστα χωρία, τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας²⁴.

Ὁ Ὁριγένης, ἐξ ἄλλου, ὑπομνηματίζοντας τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, χωρὶς νὰ κἀνῃ ἄμεση ἐρμηνεία, φαίνεται ὅτι δίνει καὶ αὐτὸς στοῦ «ἀνατάξασθαι»

21. Εὐσεβίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, III, 24, 15, PG 20, 268B.

22. Μ. Ἀθανασίου, μν. ἔ., PG 26, 1436B.

23. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων*, α', PG 95, 309A· «Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν, κατὰ τὸν μακάριον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, περὶ πίστεως ὀρθοδόξου καὶ κρατήσεως τῆς Ἐκκλησίας...»· Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, PG 121, 137D-139A· «Ἐδοξε δέ μοι καὶ τὰς ἀναγκαιοτέρας ὑποθέσεις τῶν τε Βασιλειῶν καὶ τῶν Παραλειπομένων ἐν ἐπιτόμῳ ἀνατάξαι εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐντυγχανόντων ταύτῃ τῇ βίβλῳ». Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ Θεοδώρου τοῦ τῶν Στουδίων ἡγουμένου, PG 99, 177· «Καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ τὸ ἱερὸν ἀνατάξας εὐαγγέλιον...». Βίος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· «Τὸ γὰρ νυμφοστόλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν παρθένον μυστήριον οὗτος ἀνετάξαστο ὁ εὐαγγελιστὴς».

24. Φιλοσοργίου, *Ἐκ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἱστοριῶν Ἐπιτομή*, 3, κα', PG 65, 509C, ὅπου ὁ σχολιαστὴς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne ἀποσαφηνίζει ὅτι ἀντὶ τοῦ «ἀνατάξασθαι» «scribendum est συντάξασθαι, vel certe ἀναγράψασθαι». Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, σιβ', PG 103, 757D· «(ὁ νομοθέτης) καὶ ἱστορίαν τῆς γενέσεως ἀνετάξαστο»· Ἀρῆθα, *Εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν*, PG 106, 773B· «ὡς τὰ πάτρια Βιθυνῶν ἀναταξασμένοι εἴρηται»· Γεωργίου Κεδρηνοῦ, *Σύνοψις Ἱστοριῶν*, PG 121, 173A· «πέντε βιβλία τῆς ἀρχαιολογίας ὁ μακαριώτατος ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι Μωϋσῆς ἀνετάξαστο κατὰ τὴν ἐβραϊδα γλῶσσαν», καὶ 177B· «Δευκαλίων τὰ περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς ἀνετάξαστο».

τῆ σημασία τοῦ γράφω²⁵. Σέ ἓνα ἀμφιβαλλόμενο ὁμως ἀπόσπασμα λέει ρητά: «Τὸ δὲ «ἀνατάξασθαι» σημαίνει τὸ ἐκθεῖναι, τὸ ἐξηγήσασθαι, τὸ συγγράφαι»²⁶.

Ἔτσι, δημιουργήθηκε μία ἰσχυρὴ παράδοση μεταφράσεως τοῦ «ἀνατάξασθαι» ὡς συντάξασθαι, ἡ ὁποία ἐν τούτοις εἶναι προφανές ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ ἐλεύθερη καὶ ἐπιφανειακὴ ἀπόδοση τοῦ νοήματος καὶ ὄχι ἀπὸ συγκεκριμένη καὶ οὐσιαστικὴ κατανόηση τῆς σημασίας τοῦ ρήματος.

Ἐμφανίζονται ὁμως καὶ ὠρισμένες ἄλλες ἐρμηνεῖες μὲ μικρότερη ἀποδοχή. Ἀρκετὴ ἰσχύ ἔχει ἡ ἐρμηνεία ποὺ συνάγεται κυρίως ἀπὸ τὴ γραμματικὴ ἀνάλυση τοῦ ρήματος ἀνατάσσω, -ομαι. Σύμφωνα μ' αὐτὴν τὸ βάρος δίνεται στὴ βασικὴ σημασία τοῦ ἀπλοῦ ρήματος τάσσω, ποὺ εἶναι τοποθετῶ σὲ τάξη, τακτοποιῶ, ἡ πρόθεση ἀνά προσθέτει στό ρῆμα τὸ δικό της σημασιολογικὸ φορτίο, ποὺ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἐπαναλήψεως ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ ρήματος ἀνατάσσομαι γίνεται μὲ τὸ ἐκθέτω ἀπὸ τὴν ἀρχή ὡς τὸ τέλος μὲ τάξη, ἐπαναλαμβάνω μὲ τάξη²⁷.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ παρουσιάζεται ἤδη στὸν Ἱερώνυμο κατὰ τὴ μετάφραση του, τὴ Vulgata, ὅπου μεταφράζει στὰ λατινικὰ τὰ πρῶτα λόγια τοῦ Λουκᾶ ὡς ἐξῆς: «Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem quae in nobis completae sunt rerum»²⁸. Ἡ ἀπόδοση ordinare, ὅπως ἦταν ἐπόμενο δημιουργήσε ἰσχυρὸ ἐρμηνευτικὸ ἔρεισμα γιὰ πολλοὺς μετέπειτα ἐρμηνευτές καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι μὲ φιλολογικὰ κριτήρια εἶναι ὀρθότερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀπόδοση. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρεται σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτές, ἀκόμη κι ὅταν δὲν προτιμᾶται, τὰ δὲ Λεξικὰ τῆς ἀρχαιότητος προσδίδουν ὅλα αὐτὴ τὴ σημασία στό ρῆμα μεταφράζοντας μὲ τὸ «εὐτρεπίσασθαι»²⁹.

25. Ὁριγένους, *Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 17, 312A-B: «Οὕτω καὶ νῦν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ τὰ Εὐαγγέλια πολλοὶ ἠθέλησαν γράφαι».

26. Ὁριγένους, *Ἀμφιβαλλόμενα ἀποσπάσματα*, ΠΘ', Β.Ε.Π. 15, Ἀθῆναι 1958, 98.

27. Ἐνδεικτικὰ καὶ διαχρονικὰ βλ. W. M. L. De Wette, *Kurze Erklärung der Evangelien des Lukas und Markus*, Leipzig 1836, 7· I. Knabenbauer, *Commentarius in quatuor S. Evangelia*, III Parisiis 1905, 34· L.-Cl. Fillion, *La Sainte Bible*, VII, Paris 1924⁸, 19· N. M. Δαμαλᾶ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, 2, Ἀθῆναι 1892, 11· ἐπίσης αὐτόθι, 1, Ἀθῆναι 1876, 109-111· H. Pernot, *Les premiers chapitres de Matthieu et de Luc*, Paris 1947, 123· M. D. Goulder, *Luke, A New Paradigm*, I, Sheffield 1989, 199.

28. *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clenentinam*, n.ed., A. Colunga - L. Turrado, Matriti 1977⁵.

29. Ἡσυχίου, *Λεξικόν*, 4630, Hesychii Alexandrini, *Lexicon*, I. K. Latte, Hauniae 1953, 161· Φωτίου, *Λέξεων συναγωγὴ*, 1700, Photii Patriarchae, *Lexicon*, I, Ch. Theodoridis, Berlin-New York 1982, 170· Συναγωγὴ Λέξεων Χρῆσιμων, *Lexica Segueriana, Anecdota Graeca*, I, I. Bekkerus, Berolini 1814, 393· Ζωναρᾶ, *Λεξικόν*, I, I. A. H. Tittmann, Amsterdam 1967, 207· Σουῖδα, *Λεξικόν*, 2097, *Suidae Lexicon*, Lexicographi Graeci, I. A. Adler, Stuttgartiae 1989, 190.

Ἡ ἀντίρρηση εἶναι ὅτι τόσο τὰ Λεξικά ὅσο καὶ οἱ ἐρμηνευτὲς ἔχουν ἀπλῶς ὑπ' ὄψη τους τὸ ὑπὸ συζήτηση χωρίο τοῦ Λουκᾶ, χωρὶς ἄλλη μαρτυρία καὶ καταλήγουν στὴν ἐρμηνεία του μὲ καθαρὰ γραμματικὸ τρόπο, χωρὶς ἐμπειρικὴ γνώση τῆς χρήσεως τοῦ ῥήματος στὸ λόγο τῆς ἐποχῆς τοῦ Λουκᾶ. Εἶναι δὲ φανερὸ ὅτι ἡ μετάφραση «πολλοὶ ἐπιχείρησαν νὰ ἐκθέσουν μὲ τάξη μία διήγηση» δὲν δίνει οὐσιαστικὰ διαφοροτικὸ νόημα ἀπὸ τὴν μετάφραση «πολλοὶ ἐπιχείρησαν νὰ συντάξουν μία διήγηση». Ἔτσι, συνήθως ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ καταλήγει νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν πρώτη καὶ τὸ εὐτρεπίσασθαι νὰ ἐξισώνεται μὲ τὸ συντάξασθαι³⁰.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι μ' αὐτὴ τὴ σημασία τοῦ τακτοποιῶ φαίνεται νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ ῥῆμα ἀνατάσσομαι αὐτόνομα, καὶ ὄχι μὲ ἀναφορὰ στὴ λέξη τοῦ Λουκᾶ, ὃ Ἰππόλυτος περιγράφοντας τὴ συμβολὴ τοῦ προφήτανακα Δαβὶδ στὴ δημιουργία τοῦ Ψαλτηρίου· «Ἀναφέρονται δὲ πρὸς αὐτὸν (τὸν Δαβὶδ) πάντες καὶ τῷ πρώτῳ αὐτὸν τοῦ πράγματος ἄρξαι, καὶ τῷ μόνον διδάσκαλον γενέσθαι τῶν χοροδιδασκάλων, καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὕμνους αὐτοῖς ἀνατάξασθαι, καὶ πάντα τὰ περὶ ταῦτα καταστήσαι καὶ διαθεῖναι κόσμον»³¹. Μία εὐλογία ἐξήγηση αὐτῆς τῆς χρήσεως εἶναι ὅτι ὃ Ἰππόλυτος, ἀνήκοντας στὴν Ἐκκλησία τῆς Δύσεως, ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο καὶ ἀκολουθεῖ τὴ σημασία πού δίνει αὐτὸς στὴ λέξη. Ἀλλὰ τὴ σημασία τοῦ τακτοποιῶ μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε ἐπίσης καὶ σὲ μία χρῆση, αὐτόνομη καὶ αὐτῆ, τοῦ Ἀπολλιναρίου· «Τίς γὰρ εἶ σύ, φησὶν, ὃ Θεὸν ἀνακρίνων καὶ περὶ ὧν ἀνατέταχεν διαζητῶν;»³².

Μία ἄλλη ἐρμηνεία τῆς λ. «ἀνατάξασθαι» προτείνεται μὲ βάση τὴ συριακὴ μετάφραση, ἡ ὁποία ἔχει «νὰ γράψουν καὶ νὰ διηγηθοῦν». Ἄν ὑπονοήσουμε μία ὑποτιμητικὴ ἔννοια στὴν ὅλη ἔκφραση³³ καὶ παραλληλίσουμε μὲ

30. Ἔτσι ὃ Ἀμβρόσιος, ἂν καὶ ἔχη τὴ μετάφραση «multi conati sunt ordinare narrationem», στὸ σχολιασμὸ τοῦ χωρίου ἔχει τὴν ἀπόδοση «multi evangelia scribere conati sunt» (ἹΑμβροσίου Μεδιολάνων, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 1, 1, Ambroise de Milan, *Traité sur l'Évangile de S. Luc*, G. Tissot, Sources Chrésiennes, 45, Paris 1971, I, 46). Βλ. Ζωναρᾶ, *Λεξικόν*, ἔ.ἀ.: «συντάξαι, ἀναγράψασθαι, εὐτρεπίσασθαι».

31. Ἱππολύτου, *Εἰσαγωγικά εἰς τοὺς Ψαλμούς*, XII, Β.Ε.Π. 6, Ἀθῆναι 1956, 166. Πρβλ. ἀντίστοιχα παραπάνω «ὃ δὲ πρῶτος (ὃ Δαβὶδ) ... εἰς ρυθμὸν ἀγαγὼν τὸ πρᾶγμα καὶ τάξιν καὶ τέχνην» (αὐτ., 165).

32. Ἀπολλιναρίου Λαοδικείας, ἹΑπ. εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους, Pauluskommentare aus der Griechischen Kirche, K. Staab, Münster 1984², 68.

33. Ἔτσι οἱ Ὠριγένης (*Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν*, ἔ.ἀ.), G. Klein (*Lukas I, 1-4 als theologisches Programm, Rekonstruktion und Interpretation*, München 1969, 250), H. Conzelmann («Luke's Place in the Development of Early Christianity», *Studies in Luke-Acts*, L. E. Keck-J. L. Martyn, 1966, 305). Ἡ πλειονότητα ὁμῶς τῶν ἐρμηνευτῶν ἀπορρίπτει αὐτὴ τὴν ἄποψη.

τῆ νεοελληνική φράση, πού ἀναφέρεται ὑποτιμητικά, «νά γράφουν καί νά λένε», ἡ ἐρμηνεία πού συνάγεται εἶναι ὅτι οἱ πολλοί ἐπιχείρησαν «νά γράψουν ἀπερίσκεπτα»³⁴. Ἄλλὰ μιὰ τέτοια ἐρμηνεία προφανῶς καί ἀτεκμηρίωτη εἶναι καί ἐξεζητημένη.

Τῆ συνεπέστερη καί ἀξιοπιστότερη ἐρμηνεία ἔχει εἰσηγηθῆ ἤδη ἀπό τό 1898 ὁ σπουδαῖος κλασικός φιλόλογος καί θεολόγος Friedrich Blass. Μὲ ἐπιστημονική μεθοδικότητα προσπαθεῖ νά προσεγγίση τῆ σημασία τοῦ ρήματος «ἀνατάξασθαι» ἀπό τίς δύο κυρίως γνωστές ὡς τότε μαρτυρίες τῆς λέξεως σέ ἀρχαῖα κείμενα, σχεδόν σύγχρονα τοῦ Λουκά, τῆ μαρτυρία τοῦ Πλούταρχου καί τῆ μαρτυρία τοῦ Εἰρηναίου³⁵. Ἀξίζει καί γιά τό δικό μας σκοπὸ νά μελετήσουμε αὐτὲς τίς μαρτυρίες.

Ὁ Πλούταρχος στὴν πραγματεία τῶν «Ἑθικῶν» του «Περὶ τοῦ πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα» ἀναφέρει τὴν ἀξιοπεριεργή ἱστορία ἐνὸς ἐλέφαντα, πού ἐμφανιζόταν σέ θέατρο τῆς Ρώμης. Αὐτός, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους, ἦταν «δυσμαθέστατος» καί δυσκολευόταν νά μάθῃ τίς στάσεις καί τίς κινήσεις πού προδίδασκαν οἱ ἐκπαιδευτές, μὲ ἀποτέλεσμα νά ἐπιτιμᾶται κάθε φορὰ καί νά τιμωρῆται. Ἦταν ὁμως φαίνεται καί φιλότιμος, διότι κατὰ τὸν Πλούταρχο «ᾧφθη νυκτὸς αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν σελήνην ἀναταπτόμενος τὰ μαθήματα καί μελετῶν»³⁶. Σηκωνόταν, δηλαδή, ὁ ἐλέφαντας τῆ νύχτα καί μόνος του στό φῶς τῆς σελήνης προσπαθοῦσε νά θυμηθῆ καί νά ἐπαναλάβῃ τὰ μαθήματα, καί ἀσκοῦνταν σ' αὐτὰ³⁷.

Ὁ Εἰρηναῖος, ἐξ ἄλλου, χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα διηγούμενος τῆ γνωστῆ ἰουδαϊκῆ παράδοση γιά τὴν ἀποκατάσταση τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τὸν Ἔσδρα μετὰ τὴν καταστροφή τους κατὰ τὴν αἰχμαλωσία τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος. Τὰ βιβλία εἶχαν «διαφθαρεῖ», ἀλλὰ ἑβδομήντα χρόνια μετὰ, «(ὁ Θεὸς) ἐνέπνευσεν Ἔσδρα τῷ ἱερεῖ, ἐκ τῆς φυλῆς Λευῖ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους

34. Βλ. Pernot, ἔ. ἀ., ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις τάσσεται κατ' ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς σημασίας τοῦ *ordinare*.

35. F. Blass, *Philology of the Gospels*, London 1898, 14-15.

36. Πλούταρχου, *Περὶ τοῦ πότερα τῶν ζῶων φρονιμώτερα, τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνδρα*, 12, 968C *Plutarchi Moralia*, VI, 1, C. Hubert-H. Drexler, Lipsiae 1959, 35.

37. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπαναφῆρω στὴ μνήμη, μνημονεύω, χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα, πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, ἕνας βυζαντινὸς λόγιος ἱστορικός, ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, στό χωρίο· «Καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τό τοῦ κράλη προετίθει (ὁ πατριάρχης στὸν βασιλέα), καί τὰ δοκοῦντα οἱ προϊστάσθαι ἀνετάττετο» (*Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος*, Δ, PG 144, 322B).

καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωυσέως νομοθεσίαν»³⁸. Ὁ Ἔσδρας, δηλαδή, μὲ ἔμπνευση τοῦ Θεοῦ κατώρθωσε νὰ θυμηθῆ καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς λόγους τῶν ἱερῶν συγγραφέων καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὶς φθορὰς τῶν βιβλίων τους.

Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἀπὸ τὸν Εἰρηναῖο βοηθοῦν, πράγματι, νὰ δοῦμε σαφῶς τὴ διαφορὰ τοῦ «ἀνατάξασθαι» μὲ τὸ «συντάξασθαι» ἢ τὸ «εὐτρεπίσασθαι», μὲ τὰ ὅποια οἱ ἐρμηνευτὲς συνηθίζουν νὰ τὸ συγχεοῦν. Καὶ ἡ διαδικασία ἀσκήσεως τοῦ ἐλέφαντα, πού διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, καὶ ἡ διαδικασία ἀποκαταστάσεως τῶν ἱερῶν βιβλίων, πού παραδίδει ὁ Εἰρηναῖος, οἱ ὁποῖες περιγράφονται μὲ τὸ ρῆμα ἀνατάσσομαι, δὲν ἔχουν σχέση οὔτε μὲ σύνταξη-συγγραφή οὔτε μὲ εὐτρεπισμὸ-τακτοποίηση. Ὁ ἐλέφαντας δὲν τακτοποιοῦσε τὰ μαθήματα, ἀλλὰ τὰ ἐπανέφερε ἀπὸ μνήμης, καὶ ὁ Ἔσδρας, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ Blass, «ὄσα οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς “συνετάξαντο”, αὐτὸς τὰ ἀποκατέστησε ἀπὸ μνήμης, “ἀνετάξατο”»³⁹. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ μνήμη παίζει τὸ βασικὸ ρόλο, ὄχι ὅμως αὐτοτελῶς καὶ ἀνεξαρτήτως, ἀλλὰ σὲ σχέση μὲ τὴν προσπάθεια διασώσεως πράγματος παραδεδομένου· τὰ προδιδασκόμενα μαθήματα στὴν πρώτη περίπτωση, τὰ βιβλία τῶν Γραφῶν στὴ δεύτερη. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ διάσωση μιᾶς παραδόσεως, τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστοῦ, πού δὲν ἦταν καταγραμμένη καὶ χρειαζόταν τὴ λειτουργία τῆς μνήμης, ὑποδεικνύεται σαφῶς στὸν πρόλογο τοῦ Λουκᾶ καὶ παρουσιάζεται ρητὰ ὡς συνθήκη γιὰ τὸ ρῆμα «ἀνατάξασθαι»: «πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν..., καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ’ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου» (Λκ 1, 1-2). Εἶναι, λοιπόν, πολὺ συνεπῆς καὶ ἀξιόπιστη ἡ ἀπόδοση στὴν ὁποία καταλήγει ὁ Blass, μεταφράζοντας τὸ ἀνατάσσομαι μὲ τὸ ἀποκαθιστῶ ἀπὸ μνήμης καὶ παραλληλίζοντας τὸ ἔργο τῶν προγενεστέρων τοῦ Λουκᾶ συγγραφέων μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἔσδρα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι γιατί αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία δὲν βρῆκε ὑποστηρικτές, ἐνῶ ὄλοι σχεδὸν τὴν γνωρίζουν καὶ τὴν μνημονεύουν, μάλιστα, μὲ ἐκτίμηση. Ὁ ἴδιος ὁ Blass θέλοντας νὰ δικαιολογήσῃ τὸν πρὸ αὐτοῦ Grimm, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ πρῶτος εἶχε ἐπισημάνει τὰ παράλληλα χωρία τοῦ Πλουτάρχου καὶ Εἰρηναίου, δὲν τὰ ἐφάρμοσε ἐν τέλει στὴν ἐρμηνεία τοῦ Λκ 1, 1, δίνει τὴν

38. Εἰρηναίου, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 2, PG 7, 948B-949A. Τοὺς λόγους τοῦ Εἰρηναίου ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ ὁ Εὐσέβιος, μν. ἔ., Η', PG 20, 453B.

39. Blass, μν. ἔ., 15.

ἀπάντηση ὅτι αἰτία εἶναι «ἡ τεράστια δύναμη τῆς παραδοσιακῆς διδασκαλίας»⁴⁰. ἔφ' ὅσον ἴσχυσε ἡ ἐρμηνεία τοῦ «συντάξασθαι», προτιμᾶται αὐτή. Μποροῦμε, ἐν τούτοις, νὰ καταλογίσουμε καὶ ἄλλους λόγους. Ἡ ἀπόδοση «ἀποκαθιστῶ» ἔστω καὶ «ἀπὸ μνήμης» προϋποθέτει ἓνα σταθερὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο θὰ ἐπανέφεραν καὶ θὰ ἀποκαθιστοῦσαν οἱ πολλοί· ἀλλὰ σταθερὴ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι μία καθαρὰ προφορικὴ παράδοση, πού δὲν εἶναι δηλαδὴ κατ' ἐλάχιστον μορφοποιημένη σὲ σχήματα. Σταθερότητα ἔχουν τὰ μαθήματα γυμναστικῆς, σταθερότητα ἔχουν ἀκόμη τὰ καταγεγραμμένα βιβλία, ἀλλὰ σταθερότητα οὔτε σχηματικὴ οὔτε λεκτικὴ δὲν ἔχουν οἱ μαρτυρίες διαφόρων αὐτοπτῶν καὶ ἀτηκῶν μαρτύρων, ὥστε νὰ ἀναπαραχθοῦν μὲ τὴν πιστότητα πού ἀπαιτεῖ μία ἀποκατάσταση. Ἦσως, ἂν ὑπῆρχε μία συγκεκριμένη «διήγησις», ὠρισμένως μορφοποιημένη, ἡ ἀπόδοση ἀποκαθιστῶ θὰ ἴσχυε. Ἀλλὰ τότε ὁ Λουκᾶς μᾶλλον θὰ ἔλεγε «ἀνατάξασθαι τὴν διήγησιν», καὶ ὄχι ἀόριστα «ἀνατάξασθαι» μία «διήγησιν» — ὅπως στὰ παραδείγματα ἔχουμε «ἀναταττόμενος τὰ μαθήματα» καὶ «τοὺς λόγους πάντας τῶν προφητῶν ἀνατάξασθαι».

Συνεπῶς, ἡ ἐρμηνεία τοῦ Blass παρουσιάζει σημεῖα, ὅπου δὲν ὑπάρχει σύμπτωση μὲ τὴ χρήση τοῦ ρήματος ἀπὸ τὸν Λουκᾶ. Ἔπειτα, ἡ ἐρμηνεία τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Εἰρηναίου, παρ' ὅτι ἀνήκει σὲ συγγραφεῖς σχεδὸν σύγχρονους μὲ τὸν Λουκᾶ, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἀκριβῶς παράλληλη, διότι οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι γράφουν λόγια, γλῶσσα τους εἶναι ἡ ἀπτικήουσα, καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι χρησιμοποιοῦν τὶς λέξεις ἢ μὲ τὴν κλασικὴ τους σημασία ἢ κατὰ ἀπομίμηση τῶν κλασικῶν χρήσεων. Γιὰ τὸ ἀνατάσσομαι, λοιπόν, ἐκεῖνο πού μποροῦμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Εἰρηναῖος εἶναι οἱ μόνοι πού μᾶς διασώζουν μία βέβαιη σημασία, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἔχη σχέση μὲ τὸ ρῆμα τοῦ Λουκᾶ, ἀλλὰ μόνο ὡς πρόδρομη καὶ συγγενῆς· ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι ἐκεῖνη πού ἔννοεῖ ὁ ἴδιος στὸν πρόλογό του.

Στὸ ἐρμηνευτικὸ ἀδιέξοδο διανοίγει ὁδὸ καὶ ρίχνει ἄπλετο φῶς ἡ μαρτυρία μὴ λογίων κειμένων, συγχρόνων τοῦ Λουκᾶ, δηλαδὴ παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν, πού περιέχουν τὸ ρῆμα ἀνατάσσω. Οἱ ματυρίες αὐτές, ἂν καὶ χρονολογοῦνται ἀρκετὲς δεκαετίες πρὶν, μέχρι τώρα παρέμεναν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν Λεξικῶν καὶ ἀγνοοῦνταν ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτές. Πράγματι, τὸ Λεξικὸ τῶν Moulton-Milligan στὸ λῆμμα ἀνατάσσομαι παραθέτει μόνο τὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου καὶ παραπέμπει στὴν ἐρμηνεία τοῦ Blass, ἐνῶ τὰ ἄλλα λεξικά καὶ ὄλοι οἱ ἐρμηνευτές δὲν γνωρίζουν κανένα μὴ λόγιο παράλληλο⁴¹.

40. Blass, μν. ξ., 15.

41. Βλ. ἀντιπροσωπευτικὰ τὸ Λεξικὸ τῶν Lidell-Scott, τὸ ὁποῖο ἔχει τὴ μαρτυρία τοῦ

Ὡστόσο, δύο Αὐστραλοὶ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἡγοῦνται ἐνὸς τεραστίου σέ κόπο καὶ σέ ἀξία ἔργου, νὰ συντάξουν ἓνα Λεξικὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης τεκμηριωμένο ἀπὸ μὴ λόγια παράλληλα, ὁ John Lee καὶ ὁ Greg Horsley, ἔχουν ἐπισημάνει πρόσφατα, σὲ ἄρθρο τους μόλις τὸ 1999⁴², ἐπὶ πλέον παράλληλα μὲ τὸ ρῆμα τοῦ Λουκᾶ, τὰ ὁποῖα ἀρκοῦν γιὰ νὰ βελτιώσουν τὴν κατανόηση τῆς σημασίας του. Οἱ δύο Αὐστραλοὶ φιλόλογοι καὶ ἱστορικοὶ ἐντοπίζουν καὶ συγκεντρώνουν τὰ παραδείγματα ὑπὸ τὸ λῆμμα ἀνατάσσω, προτείνουν μίαν σημασίαν γιὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος στὰ συγκεκριμένα παραδείγματα, παραβάλλουν τὴ λέξιν τοῦ Λουκᾶ, ἀλλὰ δὲν προχωροῦν σὲ ἐρμηνείαν οὔτε κἂν σὲ μετάφρασιν τοῦ Λκ 1, 1· τὸ ἔργο τους εἶναι καθαρὰ λεξιλογικὸ καὶ λεξικογραφικὸ, καὶ ὄχι ἐρμηνευτικὸ.

Ἄλλὰ γιὰ τοὺς ἐρμηνευτὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης, γιὰ τοὺς μελετητὲς τοῦ Λουκᾶ, ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπισημάνσεις ἔρχεται νέον φῶς —νέον, ἐφ' ὅσον τώρα μόνον ἀξιοποιοῦνται— γιὰ τὴν ἔννοια τῆς λέξεως «ἀνατάξασθαι» στὸ Λκ 1, 1. Διότι φαίνεται ἀπὸ τὰ παραδείγματα, πού προσάγονται, ὅτι καμμιά ἀπὸ τὶς μέχρι τώρα ἐρμηνεῖες δὲν ἀπεκάλυπτε τὴν σημασίαν πού εἶχε ἡ λέξιν στὸ κοινὸν λεξιλόγιον τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κοινὴ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιοῦσε ὁ Λουκᾶς καὶ ὅλοι οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πρόκειται γιὰ ἑπτὰ ἐπιγραφὰς καὶ ἓναν πάπυρον, ὅπου τὸ ρῆμα ἀνατάσσω, -ομαι ἀπαντᾷ στὴν ἐνεργητικὴ καὶ στὴν παθητικὴ διάθεσιν μὲ τὴν ἴδιαν σημασίαν παντοῦ. Τὰ κείμενα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὰ Ἀλάσαρνα τῆς Κῶ, τοῦ 21 π.Χ., πάνω σὲ μάρμαρον, πού περιέχει ἀπόφασιν νὰ γραφῆ κατάλογος ὄλων τῶν ἱερῶν⁴³:

«... ἐπεὶ διανεκῶς πολλὰκις ἐψα-
φισμένης τᾶς τῶν ἱερατευκῶτων κατὰ
τάξιν ἐστάλαν ἐπιγραφᾶς 5
ἀτέλεστος ἐς
τὸ παρὸν ἔμειν' ἃ γνώμα, καθήκει δὲ νῦν
γε αὐτὰν ἐπὶ τέλος ἀχθῆμεν, ἀγαθᾶ τύ-
χα δεδόχθαι καὶ πάλιν πάσας μὲν τὰς ἀ-
συνχωρήτους ἐπιγραφὰς καὶ τὰς παρανό- 10
μως ἐνκεχαραγμένας ἐκκολλάσαι διὰ τοῦ
δαμοσίου, ἐς δὲ λευκόλιθον ἀνασταθεῖ-

Πλουτάρχου καὶ τοῦ βιογράφου τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, τὴν ὁποῖαν μάλιστα ἀποδίδει —ἐκ παραδρομῆς μᾶλλον— στὸν ἴδιον τὸν Στουδίτην.

42. J. Lee-G. Horsley, «A Lexicon of the New Testament with Documentary Parallels: Some Interim entries», 2, *Filologia Neotestamentaria* 11 (1998[1999]), 57-84.

43. Lois Sacrées des Cités Grecques, F. Sokolowski, Paris 1969, 174, σ. 304-305.

σαν ἐς τὸ ἱερὸν στάλαν κατὰ τάξιν ὡς ἱερα-
τεύκानτι πατριαστέι πάντας ἀνατάξαι». (Ἀκολουθοῦν ὀνόματα)

Πέντε ἐπιγραφές ἀπὸ τὰ Στύβερα τῆς Μακεδονίας, πάνω σὲ στήλες,
ποὺ περιέχουν ὅλες ἐφηβικούς καταλόγους.⁴⁴

«Ἔτους ελοῖ ἀλειφούσης τῆς
πόλεως ἐκ τῶν ὑπὸ Μ. Οὔετ-
τίου Φίλωνος δεδομένων δη-
ναρίων λ'. Ἰνστέϊος Γέμελλος ὁ
ἐφήβαρχος ἀνέταξεν τοὺς ἐφήβους. 5
Πρωτοστάτης Μ. Ἰνστέϊος Ποντι-
κὸς Σωτάδης καὶ Ἀσκληπιόδωρος οἱ
Ζωΐλου...». (Ἀκολουθοῦν ὀνόματα)

Ἐφηβικός κατάλογος τοῦ 90/91 μ.Χ.

«Ἔτους ηλοῖ ἀλειφούσης τῆς
πόλεως ἐκ τῶν δεδομέ-
νων ὑπὸ Μ. Οὔεττίου
Φίλωνος δηναρίων Σί-
μων Βιλίστου ὁ ἐφήβαρ-
χος ἀνέταξε τοὺς ἐφήβους. 5
Πρωτοστάτης Παράμονος [Δ]ιονυσίου
Ἀσκληπιόδωρος Ζωΐλου...». (Ἀκολουθοῦν ὀνόματα)

Ἐφηβικός κατάλογος τοῦ 107/108 μ.Χ.

«Ἔτους ενσῖ
ἀλειφούσης τῆς
πόλεως ἐκ τῶν δεδ-
ομένων ὑπὸ Μ. Οὔετ-
τίου Φίλωνος δηναρί-
ων Φίλων Παραμόνο
υ ὁ ἐφήβαρχος ἀνέτα-
ξε τοὺς ἐφήβους διὰ τ

44. Supplementum Epigraphicum Graecum, H. W. Pleket-R. S. Stroud, XXXVIII, Amsterdam 1991, 681-685, σ. 207-209. Βλ. ἐπίσης στὸ οἰκεῖο μέρος Inscriptiones Graecae Epiri, Macedoniae, Thraciae, Scythiae, p. II Inscriptiones Macedoniae, 2, 1, F. Papazoglou-M. Milin-M. Riel, Berolini-Novii Eboraci 2000.

- ἦς τοῦ πατρὸς ἐπιμελε
ίας. Φίλων Παραμό- 10
νου...». (Ἄκολουθοῦν ὀνόματα).
- Ἐφηβικός κατάλοβος τοῦ 116/117 μ.Χ.
«Ἔτους δξς’
ἀλειφούσης τῆς πόλε-
ως ἐκ τῶν ὑπὸ Οὐεττίου Φίλωνος δεδομέ-
νων δηναρίων Μάξιμος 5 (sic)
Διονυσίου ὁ ἐφήβαρχος
διὰ τῆς Διονυσίου τοῦ Ζο-
άνδρου τοῦ πατρὸς ἐ-
πιμελείας ἐφηβεύσας
καὶ αὐτὸς ἀνέταξεν τοὺς 10
ἐπ’ αὐτῶ γενομένους
ἐφήβους. Πρωτοστάται·
Σωτάδης Παραμόνου...». (Ἄκολουθοῦν ὀνόματα)
- Ἐφηβικός κατάλογος τοῦ 121/122 μ.Χ.
«Ἔτους θξς’
ἀλειφούσης τῆς πόλε-
ως ἐκ τῶν ὑπὸ Μ. Οὐεττίου
Φίλωνος δεδομένων δη-
ναρίων Μ. Ἰνσείος Κασσ[ι] 5
ανὸς Φιλόξενος ὁ ἐφή-
βαρχος ἀνέταξεν τοὺς ἐπ’ αὐτῶ γενομένους ἐφή-
βους διὰ τε τοῦ πατρὸς ἐ-
πιμελείας Μ. Ἰνστέίου Ὁρέ- 10
στου. Πρωτοστάτης Ἐπιγένης
Παραμόνου τοῦ Μενεδήμου...». (Ἄκολουθοῦν ὀνόματα)
- Πάπυρος ἀπὸ τὴν περιοχὴ ὀνόματι Τεμπτῦνης τῆς Αἰγύπτου τοῦ 122 μ.Χ.,
ποῦ περιέχει προικοσύμφωνο⁴⁵:
«Ἀνατέτακται διὰ Λουρίου τοῦ καὶ Ἀπολλωνίου τοῦ πρὸς τῶ γραφεῖω
κώμης Τεμπτύνεως καὶ Κερκεσοῦχων ὄρους Πολέμονος μερίδος ἔτους
ἔκτου Αὐτοκράτορος Καίσαρος Τραϊανοῦ Ἀδριανοῦ Σεβαστοῦ Μεσορῆ
νουμηνία».

45. A Family Archive from Tebtunis, B. A. van Groningen, Leiden 1950, 21.

Καὶ τέλος, ἐπιγραφή ἐπιτύμβια, πάνω σὲ σαρκοφάγο, τοῦ γ' αἰῶνα μ.Χ., ποὺ περιέχει ἀποτροπή καὶ ἀπαγόρευση⁴⁶:

«Αὐρ(ἡλίου) Νεικαφόρος Αρ(τειμου) καὶ Αὐρ(ἡλία) Νουμηνίς
κατέστησεν τὴν σωματοθήκην ἑαυτοῖς
καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν Αὐρ(ἡλίω) Νεικαφόρω
καὶ Αὐρ(ἡλίω) Ἀρτέμωνι· ἐτέρω δὲ οὐδενὶ ἐξέσ-
ται μετὰ τὴν ἀπόθεσιν αὐτῶν ἄλ[λ.]ω δὲ
οὐδενὶ ἐξέσται ἀνῦξε ἢ ἐπιθάψαι τινά,
ἐπεὶ ὁ πειράσας τι τούτων ἐνεχεθήσεται
τυνβωρυχία κὲ ἐκτείσει τῷ ἱερωτάτῳ τα-
μείω* βφ'.
Τὸ δὲ ἀντίγραφον ἀνατέτακτε ἐν τοῖς
σκρινείοις ἀνθυπατικῷ».

Οἱ Lee καὶ Horsley προτείνουν στὰ ἀνωτέρω γιὰ τὸ Λεξικό τους τὴ σημασία ἐκθέτω καθωρισμένα —«set out»— (τὶς πληροφορίες) γραπτῶς — «in writing». Ἐν τούτοις, κατὰ τὴ γνώμη μου, μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε σὲ περισσότερο ἐξειδικευμένες ἔννοιες αὐτῆς τῆς σημασίας, τὴν ὁποία ὀπωσδήποτε φαίνεται ὅτι ἔχει τὸ ρῆμα ἀνατάσσω, -ομαι. Σὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα τὸ ρῆμα περιγράφει τὴν κατάρτιση ἐνὸς καταλόγου ἢ μιᾶς καταστάσεως ἐν εἶδει ἀρχείου ἢ ἀπλῶς μνημονίου, ποὺ διασώζει πληροφορίες, οἱ ὁποῖες δὲν πρέπει νὰ χαθοῦν ἢ νὰ παραχαραχθοῦν. Ἔτσι, στὴν πρώτη περίπτωσις λέγεται ρητὰ ὅτι ἡ ἀπόφασις εἶναι νὰ παρουσιασθοῦν μὲ τὴ σειρά, μὲ τὴν ὁποία ἱεράτευσαν, ὅλοι οἱ ἱερεῖς τῆς πόλεως σὲ μία κατάστασι μὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πατρωνυμικά τους («κατὰ τάξιν ὡς ἱερατεύκωντι πατριαστέι πάντας ἀνατάξαι»), καθ' ὅσον ὑπῆρχαν ψευτικοὶ κατάλογοι, ποὺ ἔπρεπε νὰ σβησθοῦν. Στὶς ἐπόμενες πέντε περιπτώσεις —ὄλες ὁμοῖες— ἡ πόλις γράφει σὲ στήλες, ποὺ ἀποτελοῦν προφανῶς τὰ δημόσια ἀρχεῖα τῆς, τὴν τελετὴ ἢ τὸ πρακτικόν, θὰ λέγαμε σήμερα, τῆς κατατάξεως τῶν νέων τῆς πόλεως στὴν τάξι τῶν ἐφήβων, καὶ ἐκθέτει τὴν κατάστασι μὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πατρωνυμικά τῶν ἐφήβων, σὲ μερικὲς δὲ περιπτώσεις καὶ τὴν καταγωγὴν τους ἀπὸ ἄλλη πόλι⁴⁷. Ἡ φράσι μὲ τὸ ρῆμα «ἀνέταξεν»

46. *Tituli Asiae Minoris*, III, 1, R. Heberdey, Vindobonae 1941, 657, σ. 208.

47. SEG, ἔ. ἀ., ἐπιγραφή 681· «Ἀλέξανδρος Νεικόλαου, Νεικόλαος Ἀμμώνεος, Κομβρεῖται» (ἀπὸ τὴν Κόμβρεια Χαλκιδικῆς) καὶ «Κάσσανδρος Ζωπύρου Δοληνεσιτῆς» (ὄνομα ἐθνικόν, ποὺ προσδιορίζει πιθανόν κάποια φυλὴ τῆς Ἄνω Μακεδονίας καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν τῆς).

ἀναφέρεται σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις μὲ ὁμοιόμορφο τρόπο, «ὁ ἐφηβάρχος ἀνέταξεν τοὺς ἐφήβους», καὶ ἀκολουθεῖται ἀμέσως ἀπὸ τὸν ἐφηβικό κατάλογο· ἐμφανίζεται, δηλαδή, ὡς τυποποιημένη ἔκφραση (formula), ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ἀπαρέγκλιτα στὰ ἐπίσημα δημόσια ἔγγραφα⁴⁸. Στὸ ἔβδομο παράδειγμα ἔχουμε τὴν τελευταία παράγραφο ἑνὸς προικοσυμφώνου, ὅπου ἀναφέρεται, πάλι μὲ ἕναν γραφειοκρατικό, τυποποιημένο προφανῶς, τρόπο ὅτι οἱ ὄροι καὶ οἱ συμφωνίες, δηλαδή, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, τὸ καταστατικό τῆς προίκας, ἔχουν διατυπωθῆ καὶ καταχωρηθῆ κατὰ τὸν καθωρισμένο τρόπο σὲ ἐπίσημο ἔγγραφο («ἀνατέτακται») ἀπὸ τὸν τάδε γραφέα, στὸ γραφεῖο τῆς πόλεως, τὴν τάδε ἡμερομηνία. Τέλος, στὸ ὄγδοο παράδειγμα κάποιος πολίτης χαράσσει πάνω στὴ σαρκοφάγο, ποὺ ἔχει γιὰ τὸν οἰκογενειακό του τάφο, τὰ στοιχεῖα τῆς ιδιοκτησίας καὶ τὴν ἀπαγόρευση τῆς χρήσεως ἀπὸ ἄλλον, ὀρίζοντας ποινὴ γιὰ τὴν περίπτωση τυμβωρυχίας· αὐτὴ δὲ ἢ ρήτρα λέγεται ὅτι ἔχει διατυπωθῆ καὶ καταχωρηθῆ κατὰ τὸν καθωρισμένο τρόπο σὲ ἐπίσημο ἔγγραφο («ἀνατέτακτε»), στὸ γραφεῖο τοῦ ἀνθυπάτου τῆς πόλεως. Ἀπὸ παρόμοιες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές σὲ σαρκοφάγους⁴⁹ συνάγεται καὶ γι' αὐτὴν τὴν περίπτωση ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κείμενα εἶχαν μορφή τυποποιημένη καὶ σχεδὸν ἀπαρέγκλιτη.

Τὸ συμπέρασμα, στὸ ὁποῖο ὀδηγοῦμαστε εἶναι ὅτι τὸ ρῆμα ἀνατάσσω, -ομαι χρησιμοποιοῦνταν εἰδικὰ γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴ δημιουργία ἑνὸς κειμένου, τὸ ὁποῖο δὲν ἦταν ἀφηγηματικό, δὲν ἦταν συνειρμικό —δὲν ἀποτελοῦνταν, δηλαδή, ἀπὸ τμήματα λόγου, ποὺ συνείρονταν μεταξύ τους μὲ μετάβαση, σύνδεση, ἀλληλουχία—, δὲν ἦταν συνεχῆς ἐν πολλοῖς· ἑνὸς κειμένου, τὸ ὁποῖο διέθετε μία τυποποιημένη μορφή, γιὰ νὰ ἐξυπηρετῆ τὴ διατύπωση παρομοίων περιπτώσεων, μάλιστα, τυπικῶν δημοσίων ἐγγράφων, ὅπως ἀποφάσεων, καταλόγων, συμφωνητικῶν, ὄρων. Εἶναι φανερό ὅτι ὅλα τὰ κείμενα, στὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα, εἶναι κείμενα γραφειοκρατικά, καὶ τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται ἐπαναλαμβανόμενο καὶ ἐπαναλαμβανόντας μία τυπικὴ διαδικασία, αὐτὴ τῆς παρουσιάσεως στοιχείων, ὡς τεχνικός ὄρος. Σὲ

48. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὴ μελέτη αὐτῶν τῶν ἐφηβικῶν καταλόγων βλ. Fanoula Papazoglou, «Les stèles éphébiques de Stuberra», *Chiron* 18 (1988), München, 233-270. Ἄξιοσημείωτο εἶναι ὅτι γιὰ τὸ ρῆμα ἀνατάσσω ἢ συγγραφῆς σημειώνει τὰ ἑξῆς: «δὲν μποροῦν νὰ σημαίνουν (οἱ ὄροι) παρὰ ταξινόμῳ, κατατάσσω, διανέμω, ἀλλά, ὅσο γνωρίζω, αὐτοὶ δὲν ἐμφανίζονται ἀλλοῦ στὴν ὀρολογία τοῦ γυμνασίου. Δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ παράλληλα οὔτε στὰ μεγάλα λεξικά οὔτε στὸ Index τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Δελτίου» (αὐτ., 248, σημ. 47). Πρὸβλ. καὶ M. B. Hatzopoulos-L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Temenides*, p. IIe, Athènes 1996, 366.

49. Βλ. TAM, ἔ. ἀ., 658-659-660.

κάθε περίπτωση ὅμως τὸ ἀνατάσσω, -ομαι ἀφορᾷ στὴ δημιουργία κειμένων, θὰ λέγαμε, πληροφοριακῶν, παροχῆς στοιχείων, καὶ μνημειακῶν, διαφυλάξεως στοιχείων.

Ἡ σημασία αὐτὴ ἐλάχιστη σχέση ἔχει μὲ τὸ συντάσσω, πού ὑποστηρίχθηκε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ συγγράφω, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἐπαναλαμβάνω μὲ τάξη, καθὼς καὶ μὲ τὸ γράφω ἀπερίσκεπτα. Μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε μία σχέση μὲ τὸ ἀποκαθιστῶ ἀπὸ μνήμης, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς προσπάθειας νὰ διασωθοῦν στοιχεῖα βοηθώντας τὴ λειτουργία τῆς μνήμης. Τὸ ρῆμα ὅμως σημαίνει συγκεκριμένα κάτι ἄλλο· ἐκθέτω τις πληροφορίες καθωρισμένα μὲ γραπτὸ λόγο, ὅπως ἴσως, ὅπως προτείνουν οἱ Lee-Horsley, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα, διατυπώνω τις πληροφορίες γραπτὰ καὶ τις καταχωρῶ μὲ τρόπο σημειογραφικό, ὡς σημείωμα, καὶ ἀπομνημονευτικό, ὡς μνημόνιο, σὲ κατάλογο.

Ἔχοντας βεβαιώσει τὴ σημασία τοῦ ἀνατάσσω, -ομαι μὲ τὸν ἀναμφισβήτητο τρόπο πού μᾶς παρέχουν τὰ μὴ λόγια ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀνακαλύψουμε καὶ νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν ἴδια σημασία σὲ ὠρισμένα λόγια πλέον κείμενα, μεταγενέστερης ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα συντάσσονται βέβαια στὴν ἀπτικίζουσα καὶ ἀναπόφευκτα περιέχουν λέξεις «μὴ καθαρές», δηλαδή ὄχι ἀπόλυτα ἀπτικές, ἀλλὰ τῆς κοινῆς γλώσσας, μὲ ἀρχαῖζουσα ἐμφάνιση, ὅπως ὑποθέτουμε ὅτι εἶναι τὸ ἀνατάσσω, -ομαι. Οἱ ἴδιοι οἱ συντάκτες τοῦ ἄρθρου γιὰ τὸ καινούργιο Λεξικό τῆς Καινῆς Διαθήκης, οἱ Lee-Horsley, σημειώνουν ὅτι μεταξὺ τῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν πού ὑπάρχουν γιὰ τὸ ρῆμα ὠρισμένες «θὰ ὑποστήριζαν τὴ λεξιλογικὴ σημασία πού προτείνεται»⁵⁰ — δὲν ὑποδεικνύουν ὅμως ποιές. Ἀπὸ τὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτη πού ἔκανα πιστεύω ὅτι οἱ ἐξῆς λόγιες μαρτυρίες ὑποστηρίζουν τὴ νέα σημασία.

Κατ' ἀρχὴν, σὲ ἓνα ἰουδααιοελληνικὸ προχριστιανικὸ κείμενο, στὴν Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα, φαίνεται ὅτι ἡ σημασία μπαίνω σὲ κατάλογο, κατατάσσομαι, καταχωροῦμαι δίνει καλύτερο καὶ ἀκριβέστερο νόημα ἀπὸ τὴ σημασία τοῦ συντάσσομαι-συγγράφομαι, πού προτείνεται συνήθως. Ὁ Ἀριστέας, ἀναφέροντας τις διατάξεις τοῦ λευίτικου νόμου γιὰ τὰ καθαρὰ καὶ τὰ ἀκάθαρτα ζῶα, σημειώνει· «ἀλλὰ πρὸς ἀγνὴν ἐπίσκεψιν καὶ τρόπων ἔξαρτισμὸν δικαιοσύνης ἔνεκεν σεμνῶς ταῦτα ἀνατέτακται»⁵¹.

50. Lee-Horsley, μν. ἔ., 79.

51. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀριστέα, 144, *Aristeae ad Philocratem Epistula*, P. Wendland, Lipsiae 1900, 41. Ὑπάρχει, μάλιστα, στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκδόσεως καὶ ἡ ἐκασία ὅτι ἡ γραφὴ εἶναι «κατατέτακται».

Κατά τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους, σέ ένα από τὰ Ιατρικά κείμενα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ἀμφιλαφῆ ὡς πρὸς τὴ λογιότητα, σέ κείμενο τοῦ Ἀψύρτου, πού περιέχεται στὰ Ἱππιατρικά συγγράμματα, διαβάζουμε στὸν πρόλογο· «Στρατευσάμενος ἐν τοῖς τάγμασι τοῖς ἐπὶ τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ ἔγνων τὰ συμβαίνοντα τοῖς ἵπποις, ἐν οἷς καὶ διαφωνοῦσιν. Ἀναταξάμενος οὖν ταῦτα καὶ τὰ πρὸς αὐτὰ βοηθήματα, προσφωνῶ σοι, φίλτατε Ἀσκληπιάδη, τοῦτο τὸ βιβλίον...»⁵². Ὁ Ἰστροῦ ποταμὸς μᾶς πληροφοροῦει πῶς συντάξε τὸ βιβλίον του γιὰ τὶς ἀσθένειες τῶν ἵππων. Συμμετέχοντας σέ μία ἐκστρατεία στὸν Ἰστρο ποταμὸ ἔμαθε ὅσα συμβαίνουν στὰ ἄλλα, καὶ κατέγραψε προφανῶς σέ μία κατάσταση τὶς διάφορες περιπτώσεις μαζί μὲ τὶς ἀνάλογες θερεπεῖες. Ἔτσι προέκυψε τὸ βιβλίον.

Ἀργότερα, στὰ Πρακτικά τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου τοῦ 431 μ.Χ. συναντοῦμε δύο φράσεις, ὅπου κάλλιστα τὸ ρῆμα ἀνατάσσομαι πού χρησιμοποιεῖται μπορεῖ νὰ σημαίνει μπαίνω σέ κατάλογο, κατατάσσομαι, καταχωροῦμαι· «Μετὰ ταῦτα προεκομίσθησαν καὶ τετράδια, ἐν οἷς ἀνετάπτοντο αἱ βλασφημῖαι τοῦ Νεστορίου», καὶ «Ἀνεγνώσθη καὶ ἡ πρὸς τὴν σύνοδον γενομένη γνώμη τοῦ ἐπισκόπου Καρθαγένης Καπρεόλου..., καὶ ἀνετάχθη καὶ αὕτη τῇ γνώμῃ τῶν ὑπομνημάτων»⁵³. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργίας καταλόγου ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα καὶ στὸ Πασχάλιο Χρονικόν· «καὶ οὕτω τὸν κύκλον τῶν φλβ' ἐτῶν ἀνετάξαν»⁵⁴.

Τὴ νέα σημασία τοῦ ἀνατάσσω, -ομαι μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἐπίσης σέ δύο ἱστορικούς τοῦ 10-11 μ.Χ. Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς στὴ «Σύνοψη Νόμων», τὴν ὁποία συνθέτει ποιητικά, ἀναφερόμενος σέ θέματα προίκας γράφει·

«Καὶ προικός τις ἀπόδειξιν ἐκθέμενος νομίμην,
τὸ πᾶν ἀναταξάμενος κατ' εἶδος τῶν πραγμάτων,
οὗτος οὐκ ἀντιτίθησιν ἀναργυρίαν ὄλω»⁵⁵.

Συντασσόταν, δηλαδή, «ἀπόδειξη» γιὰ τὴν προίκα, πού ἀναγνωρίζοταν ἀπὸ τὸ νόμο, ἢ ὁποῖα περιεῖχε κατάλογο ὄλων τῶν πραγμάτων τῆς προίκας κατ' εἶδος. Θὰ ἦταν ἀβλεψία ἐν προκειμένῳ ἂν δὲν παρέπεμπα στὸ ἀκριβῶς ἀντίστοιχο παράδειγμα ἀπὸ τὸν πάπυρο μὲ τὸ προικοσύμφωνο, πού ἐξετά-

52. Ἀψύρτου, *Περὶ πυρετοῦ*, α', 1, *Corpus Hippiatricorum Graecorum*, ἐκδ. E. Oder-C. Hoppe, I, Stuttgartiae 1971, 1.

53. Πρακτικά Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐφέσου τοῦ 431 μ.Χ., τέλος Α' πράξεως, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, E. Schwartz, Berolini-Lipsiae 1929, 1, 1, 7, σ. 6.

54. Πασχάλιον Χρονικόν, Γ. Πισίδη, PG 92, 88C.

55. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, *Σύνοψις Νόμων*, 962, Michaelis Pselli, *Poemata*, L. G. Westerink, Stuttgartiae-Lipsiae 1992, Poema 8, 161.

σαμε, ὅπου γιά τήν ὄλη διαδικασία τῆς συντάξεώς του χρησιμοποιεῖται ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ρῆμα. Τέλος, ὁ Μιχαήλ Ἀτταλιάτης στήν ἀρχή τῆς «Ἱστορίας» του, ἐκθέτοντας τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συνέταξε τὸ βιβλίο του λέει: «Διὰ δὴ ταῦτα καὶ τινα δέλτον συντάξας ἐκ τῶν προσεχῶς τοῖς ἡμετέροις χρόνοις γεγενημένων πράξεων ἐν τε πολέμοις καὶ μάχαις καὶ νίκαις καὶ ἥτταις καὶ πολεμικοῖς κατορθώμασιν ἢ ἀτυχήμασιν, προσθεῖς δὲ καὶ τὰς αἰτίας κατὰ τὸ δυνατόν τῶν οὕτω τετελεσμένων, εἶτα παρατείνας τὸν λόγον ἢ καὶ ἐξαρτύσας ὡς ἐνηδύμασί τισι τοῖς παρεμπύπτουσι ἀπροόπτοις σημείοις, ἀρετάς τε καὶ κακίας τῶν ἀρξάντων καὶ ἡγεμονικῶς ὑπαρξάντων ἀνατάξάμενος, συνεπιπλέξας δὲ καὶ φυσικὰς τινὰς τεχνολογίας...»⁵⁶. Προκειμένου, δηλαδή, νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορία του ὁ συγγραφέας, ἔκανε μία «δέλτον», ἕνα μνημόνιο, ὅπου ἀποδελτίωσε, θὰ λέγαμε, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, κατόπιν πρόσθεσε τὶς αἰτίες αὐτῶν τῶν γεγονότων, συμπλήρωσε μὲ ὠρισμένα καινοφανῆ συμβάντα, κατάρτισε ἐπὶ πλέον ἕνα κατάλογο μὲ τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς κακίαις τῶν ἡγεμόνων, συνύφανε σὲ ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολιτισμικὰ στοιχεῖα, καὶ ἀφοῦ συγκέντρωσε ἔτσι τὸ ὕλικό του, συνέθεσε τὸ βιβλίο του.

Ἄξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι τὸ ρῆμα σὲ δύο περιπτώσεις, τῶν Ἱππιατρικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀτταλιάτη, χρησιμοποιεῖται στὸν πρόλογο, γιά νὰ περιγράψῃ τὴ διαδικασία συγγραφῆς τῶν βιβλίων, ὄχι ὁμως γιά νὰ δηλώσῃ τὴν ἴδια τὴ σύνταξη, ἀκριβῶς ὅπως καὶ στό κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο.

Ἄν, τώρα, θελήσουμε νὰ ἐφαρμόσουμε τὴ νέα σημασία τοῦ ρήματος ἀνατάσσω, -μαι στὸν πρόλογο τοῦ Λουκᾶ, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ προσέξουμε ὅτι τὸ ρῆμα μας χρησιμοποιεῖται αὐτὴ τὴ φορὰ σὲ κείμενο ἐντελῶς ἄλλου φιλολογικοῦ εἶδους ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν κειμένων τῶν παραδειγμάτων· δὲν εἶναι γραφειοκρατικό, ἀλλὰ ἀφηγηματικό, δὲν εἶναι ἀπρόσωπο ἔγγραφο, ἀλλὰ προσωπικὴ συγγραφή. Ἐπομένως, σὲ ἕνα τέτοιο φιλολογικὸ περιβάλλον τὸ ρῆμα, διατηρώντας ὅπωςδῆποτε τὴ σημασία τῆς κοινῆς χρήσεώς του, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν τεχνικὴ χροιά, πὺ μαρτυρεῖ μία στένωση καὶ μία ἐξειδίκευση αὐτῆς τῆς σημασίας, θὰ εἶχε ὁμως τὴ σημασιολογικὴ δυνατότητα νὰ καλύπτῃ τὴν ἀναφορὰ ὄχι μόνον σὲ ἀρχεῖα καὶ συμφωνητικά, ἀλλὰ καὶ σὲ «διηγήσεις», σὲ ἐκθέσεις λόγων καὶ πράξεων. Ἔτσι, ἡ μετάφραση στό Λκ 1, 1 θὰ μπορούσε νὰ ἦταν: «Ἀφοῦ πολλοὶ ἐπιχείρησαν νὰ διατυπώσουν γραπτὰ καὶ νὰ καταχωρήσουν σὲ κατάλογο, ἢ σὲ μνημόνιο, ἢ σὲ σημειώσεις μία ἐκθεση γιά τὰ πράγματα πὺ συντελέσθησαν ἀνάμεσά μας, κ.λπ.».

56. Μιχαήλ Ἀτταλιάτου, *Ἱστορία*, πρόλογος Michaelis Attalioetae, *Historia*, I. Bekkerus, Bonnæ 1853, 5.

Είναι αλήθεια ότι η σύνταξη παρουσιάζεται κάπως περίπλοκη, όχι όμως συγκεχυμένη⁵⁷. Στην ουσία αντικείμενο του «ἀνατάξασθαι» είναι «τὰ πεπληροφορημένα πράγματα» —αυτὰ παρουσιάζονται σὲ κατάλογο, ἐν εἶδει σημειώσεων—, ἡ δὲ «διήγησις» χαρακτηρίζει τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα τοῦ «ἀνατάξασθαι», δηλαδή τὸ εἶδος τῶν σημειώσεων, τῶν καταλόγων, ποὺ θὰ ἦταν μία ἔκθεση γεγονότων, σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ ἀπλῆ σημασία τῆς λέξεως διήγησις, ποὺ πιστεύω ὅτι ἰσχύει ἐδῶ⁵⁸. Ἡ φράση τοῦ Λουκᾶ εἶναι σαφῶς τρέχουσα καὶ ζῶσα, καὶ ἐπιτυγχάνει νὰ δώσῃ στὸ λόγο του παραστατικότητα, καθὼς φέρνει στὸ νοῦ τῶν ἀναγνωστῶν του τὶς «ἀνατάξεις» τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν γραφῶν τοῦ καιροῦ τους, ἀλλὰ καὶ σαφήνεια, καθὼς λέει ξεκάθαρα ὅτι τὰ κείμενα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται, ἦταν σημειώσεις καὶ μνημόνια.

Εἶναι, πράγματι, καταπληκτικὸ πόσο ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ βοηθᾷ τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὴν παράδοση τῆς ἱστορίας τῶν Εὐαγγελίων στὴν πρώτη Ἐκκλησία. Ἔχουμε ἐνδείξεις ἐσωτερικῆς, καὶ ἐξωτερικῆς ἀπὸ ἱστορικούς⁵⁹, ἀλλὰ ἔχουμε καὶ τὰ πορίσματα τῆς μέχρι τώρα ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴ συγγραφή τῶν Εὐαγγελίων κυκλοφοροῦσαν στοὺς κύκλους τῶν πρώτων Χριστιανῶν κάποιου εἶδους γραπτῆς σημειώσεις, ποὺ συγκρατοῦσαν τὴ ζωντανὴ παράδοση τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκῶν μαρτύρων, μνημονεύοντας λόγους καὶ πράξεις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰησοῦ⁶⁰. Ἐξ ἄλλου, ὁ «κατάλογος» ὑπῆρχε καὶ ἀναγνωρίζεται γενικότερα ὡς ἰδιαίτερο εἶδος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας⁶¹. Ὁ Λουκᾶς, χαρακτηρίζοντας τὶς σημειώσεις αὐτῆς ὡς καταλόγους καὶ παραπέμποντας στὴν ἔννοια τῶν ἀρχείων, μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιβεβαιώσουμε καὶ νὰ ἀντιληφθοῦμε σαφέστερα τὴ μορφή καὶ τὸ ρόλο τους. Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ συντομογραφικὰ κείμενα, ὄχι συνεχῆ, ποὺ θὰ κατέγραφαν παραβολές, θαύματα, περιστατικά, τὸ καθένα μὲ τὴ δική του συλλογή. Τέτοια μνημόνια θὰ ὑπῆρχαν πολλὰ καὶ διάφορα, ὄχι μόνο σὲ μία περιοχὴ καὶ ὄχι παντοῦ τὰ ἴδια. Θὰ ἀπη-

57. Ἡ περίπλοκη γενικὰ ἔκφραση τοῦ προλόγου τοῦ Λουκᾶ ἔχει διαπιστωθῆ ἀπὸ πολλοὺς, ἀποδίδεται δὲ συνήθως σὲ συγγραφικὴ νοοτροπία τῆς ἐποχῆς. Βλ. Alexander, μν. ἔ., 105-106.

58. Βλ. *Λεξικό* Lidell-Scott, *Λεξικό* Moulton-Milligan.

59. Πρβλ. τὴ μαρτυρία τοῦ Παπῆα στὸν Εὐσέβιο, μν. ἔ., III, 39, 16, PG 20, 300C.

60. Βλ. Ἰ. Καρβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1993, 100-112. 140-143. 154-155.

61. Βλ. J. T. Fitzgerald, «The Catalogue in Ancient Greek Literature», *The Rhetorical Analysis of Scripture. Essays from the 1995 London Conference*, St. E. Porter - Th. Olbricht, Sheffield 1997, 275-293.

χοῦσαν τίς τοπικές παραδόσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων καί θά προέρχονταν ἀπό δευτέρας γενιᾶς Χριστιανούς —ὅπως ἦταν καί ὁ Λουκάς—, Χριστιανούς πού κατέγραφαν τὰ γεγονότα «καθὼς παρέδοσαν οἱ αὐτόπται καί αὐτήκοοι ὑπηρεταί γενόμενοι τοῦ λόγου» (Λκ 1, 2), σύμφωνα μέ τόν προσδιορισμό τοῦ ἴδιου τοῦ Λουκά. Ὅπως δὴποτε, θά ἦταν τὰ πρῶτα γραπτά μνημεῖα τῆς προφορικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία βρίσκεται στή βάση τῆς συγγραφῆς ὅλων τῶν Εὐαγγελίων. Χωρίς πολλούς δισταγμούς μᾶλλον μπορούμε νά ἀναγνωρίσουμε στά κείμενα αὐτά μία μορφή τῆς πηγῆς τῶν Λογίων Q, ἡ ἓνα μέρος αὐτῆς⁶².

Ἐν ὄψει αὐτῆς τῆς καταστάσεως ὁ εὐαγγελιστής ἀποφασίζει νά γράψῃ τὸ ἔργο του. «Ἐδοξε κἀμοι παρηκολουθηκῶτι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε» (Λκ 1, 3). Καί βέβαια, δὲν ἀπορρίπτει οὔτε κἂν ἀποδοκιμάζει τὴν προσπάθεια τῶν πολλῶν εἶναι ἀκριβῶς μία προσπάθεια —αὐτὸ δηλώνει τὸ «ἐπεχείρησαν», πού δὲν ἔχει κατὰ τὴ γνώμη μου ὑποτιμητικὴ σημασία, ὅπως θεώρησαν ὁ Ὠριγένης καί μία μειοψηφία ξένων ἐρμηνευτῶν⁶³—, μία προσπάθεια εὐλογημένη, διότι διαφυλάσσει τὴν ἱερῆ παράδοση, τὴν ὁποία θέλει καί ὁ ἴδιος ὁ Λουκάς νά ὑπηρετήσῃ, ἀλλὰ μέ τὸ δικό του τρόπο, μέ τὸν τρόπο πού νόμιζε καί θά μπορούσε αὐτὸς καλύτερα. Ὁ τρόπος αὐτὸς δηλώνεται μέ τὴ φράση «καθεξῆς σοι γράψαι». Εἶναι ἡ παράλληλη καί ἀντίστοιχη στὴ φράση «ἀνατάξασθαι διήγησιν», ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νά ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὴ σύνταξη τῆς ὅλης περιόδου, πού κατὰ κοινὴ ὁμολογία ἀποτελεῖ ἓνα ἀξιοθαύμαστα ἰσορροπο καί ἰσοσταθμισμένο σύνολο⁶⁴. Καί ἐπειδὴ ἡ σχέση μεταξύ τῶν δύο μερῶν τῆς περιόδου, τῆς ἑξαρτημένης καί τῆς κύριας πρότασης, δὲν εἶναι ἀντιθετικὴ, ἀλλὰ ὁμοιωματικὴ, ἡ μᾶλλον συμπληρωματικὴ, ἀπὸ νωρὶς παρατηρήθηκε ὅτι τὸ «γράψαι καθεξῆς» πρέπει νά εἶναι σχεδὸν συνώνυμο μέ τὸ «ἀνατάξασθαι διήγησιν»⁶⁵.

Ἐν τούτοις, ὕστερα ἀπὸ τὴ διευκρίνηση τῆς σημασίας τοῦ «ἀνατάξασθαι διήγησιν» νομίζω ὅτι μπορούμε νά προσδώσουμε μιὰ πιὸ σαφῆ ἔννοια στό «γράψαι καθεξῆς» καί νά ἀντιληφθοῦμε ἔτσι εὐκρινέστερα τὴν πρόθεση καί τὴν προσπάθεια γιὰ τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἤθελε νά γράψῃ ὁ Λουκάς τὸ ἔργο του.

62. Βλ. διεξοδικὰ ὅλες τίς ἀπόψεις γιὰ τὴ φύση αὐτῆς τῆς πηγῆς στό ἔργο τοῦ Π. Βασιλειάδη, *Ἡ περὶ τῆς πηγῆς τῶν Λογίων θεωρία*, Ἀθήναι 1917.

63. Βλ. παραπάνω, σπμ. 30.

64. Βλ. Blass, μν. ξ., 10-11.

65. Βλ. H. J. Cadbury, *The Beginnings of Christianity*, II, 1922, 494· Fitzmyer, μν. ξ., 292.

Οί πολλοί εἶχαν συντάξει μνημόνια καὶ σημειώσεις ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση τῶν αὐτοπτῶν μαρτύρων, ὁ Λουκᾶς θέλει καὶ ἀποφασίζει νὰ συντάξῃ σύγγραμμα, ἀναπτύσσοντας καὶ συνείροντας μὲ συνέχεια καὶ ἀλληλουχία τὰ κείμενα αὐτῶν τῶν μνημονίων καὶ σημειώσεων· ἐκεῖνοι ἔγραψαν καταλόγους λόγων καὶ πράξεων τοῦ Ἰησοῦ, αὐτὸς θὰ γράψῃ βιβλίον ἱστορίας τοῦ εὐαγγελίου. Οἱ «ἀνατάξεις» ὑπῆρξαν συλλογὲς μὲ καταταγμένο ὕλικόν, πού ἐξυπηρετοῦσαν κυρίως κατηχητικούς σκοπούς, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴ φράση τοῦ Λουκᾶ «περὶ ὧν κατηχήθης λόγων»· τὸ κατὰ Λουκᾶν ἀποτελεῖ ἐνιαῖον συγγραφικὸ σῶμα μὲ ἐπὶ μέρους θεματικὲς ἐνότητες, πού ὑπηρετεῖ τὴν «ἀσφάλειαν» τῆς κατηχημένης γνώσεως.

Κατανοεῖται, λοιπόν, καλὰ ὅτι τὸ «καθεξῆς» εἶναι ἀπαραίτητος προσδιορισμὸς τοῦ «γράψαι», ὁ ὁποῖος συμπληρῶνει καὶ ἐπεξηγεῖ τὴ σημασίαν τοῦ ἐν σχέσει μὲ τὸ «ἀνατάξασθαι»⁶⁶. σημαίνει τὴ λογικὴ σειρὰ πού ἀκολουθεῖ μιὰ ἐξιστόρηση σὲ συνεχὲς κείμενον, ἀλλὰ καὶ τὴ συστηματικὴ μέθοδον πού ἀπαιτεῖ μιὰ ὀργανωμένη παρουσίαση τῆς ἱστορίας. Ἡ ὅλη φράση δὲ «καθεξῆς σοι γράψαι» δὲν εἶναι ἀπλῶς συνώνυμη, ἀλλὰ μιὰ «κατὰ δεινῶσιν» ἐπαναφορὰ τῆς φράσεως «ἀνατάξασθαι διήγησιν», ἡ ὁποία περιεχει ἐκτός ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῆς προσπάθειαν καὶ τὴ διαφορὰ τοῦ εἶδους τοῦ ἔργου.

Εἶναι, βέβαια, γενικὰ παραδεκτὸ πλέον ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Λουκᾶ δὲν ἦταν καθαρὰ ἱστορικὸς —μὲ τὴν ἔννοια πού δίνει σήμερον ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας στὸν ὄρον· ἦταν βασικὰ θεολογικὸς, καὶ αὐτὸ καθώρισεν κυρίως τὴ γραφὴν του. Ἀλλὰ τὸ «ἔδοξε καμοὶ ... καθεξῆς σοι γράψαι» παράλληλα στὸ «ἀνατάξασθαι διήγησιν» ἀποτελεῖ σαφῆ ὁμολογία ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψην του καὶ θὰ σεβασθῇ τὴν ἱστορικὴ μαρτυρία, θὰ μνημονεύσῃ καὶ αὐτὸς τὰ γεγονότα, ἐπὶ πλέον ὅμως θὰ συγγράψῃ μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συνθετικοῦ πνεύματος, πού ἐπιλέγει, προβάλλει, συστηματοποιεῖ, ἐρμηνεύει καὶ ἐπεξηγεῖ τὴν ἱστορία —χωρὶς νὰ τὴν ἀλλοιώσῃ— ἐμπνεόμενος ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένον σκοπόν.

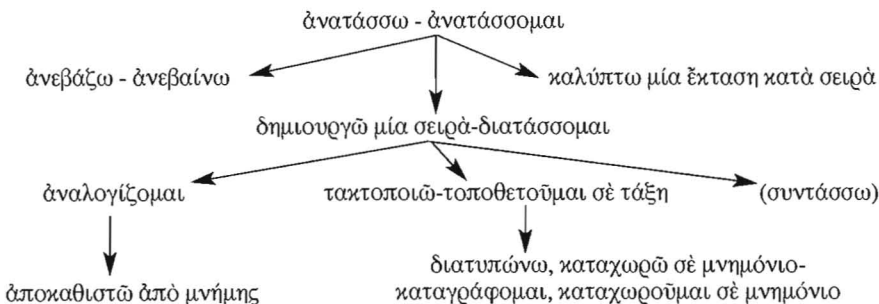
Ἐξ ἄλλου, τὸ «παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς», ἐν σχέσει πάντοτε μὲ τὸ «ἀνατάξασθαι», μπορεῖ κάλλιστα νὰ σημαίνῃ τὴν ἔρευνα πού ἔκανε ὁ Λουκᾶς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τῶν σημειώσεων γιὰ ὅλα τὰ γεγονότα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονταν («πᾶσιν»), ὥστε νὰ συγκροτήσῃ μιὰ ὀλοκληρωμένη ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος («ἄνωθεν»), ἡ ὁποία δὲν θὰ περιεῖχε ἀνακρίβειαν («ἀκριβῶς»). Τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνῃ ἐπίσης ὅτι οἱ «ἀνατάξεις» τῶν πολλῶν εἶχαν τὸ μειονέκτημα —ἐκ τῆς φύσεως τοῦ εἶδους τους

66. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ «καθεξῆς» ὑπάρχει παλαιὰ καὶ μακρὰ συζήτηση μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν. Βλ. τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς στὸν Fitzmyer, μν. ἔ., 298-299.

καὶ ὄχι ἀπὸ ἀνικανότητα τῶν συντακτῶν τους— ὅτι παρῆσαν μία ἀποσπασματικὴ εἰκόνα τῶν γεγονότων καὶ πληροφορίες, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἐν πολλοῖς γενικές, ἐν μέρει ἴσως καὶ ἀσαφείς. Στὶς πηγές, λοιπόν, τοῦ Λουκᾶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σημειώσεις τῶν πολλῶν, προστίθεται καὶ ἡ προσωπικὴ του γνώση καὶ ἡ ἄμεση ἐπαφὴ του μὲ τοὺς μάρτυρες καὶ τὰ τεκμήρια τῆς ἱστορίας τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ σ' αὐτὸ εὐκόλα μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν πηγὴ L, τὸ ἴδιο ὑλικὸ τοῦ εὐαγγελιστῆ.

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω, ὁ τρόπος συγγραφῆς τοῦ Λουκᾶ — ἓνα θέμα, τὸ ὁποῖο βέβαια ἔχει πολὺ ἐξετασθῆ καὶ μελετηθῆ ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα— φωτίζεται καλύτερα καὶ ἀποσαφηνίζεται περισσότερο. Ὅρισμένες ὑποθέσεις ὑποχωροῦν, ἐνῶ ἄλλες εἰκασίες θεμελιώνονται, σὲ μία βάση, ἡ ὁποία ἔχει τὴ σταθερότητα τῆς τεκμηρίωσης πού παρέχουν οἱ μαρτυρίες τῆς γλώσσας, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως καταθέτονται ἀπὸ τὰ μὴ λόγια κείμενα τῆς συγκεκριμένης χρονικῆς περιόδου πού ἔζησε καὶ ἔγραψε ὁ Λουκᾶς. Μὲ τὴν πραγματεία αὐτὴ θέλησα νὰ ἀναδείξω μία καίρια λέξη μέσα στὸ κείμενο τοῦ εὐαγγελιστῆ — ὅπως εἶναι ἡ λέξη «ἀνατάξασθαι»— σὰν τὸ γερό καὶ σωστὸ κλειδί, τὸ ὁποῖο λειτουργώντας δυναμικὰ μέσα σ' αὐτὴν τὴν περιφημὴ κλειδαριὰ πού συνιστᾶ ἀναγνωρισμένα ὁ πρόλογος τοῦ Λουκᾶ, ἀνοίγει ἀβίαστα τὸ θησαυρὸ τοῦ Εὐαγγελίου του καὶ μᾶς ἐπιτρέπει ἄνετα νὰ μελετήσουμε ἓνα-ἓνα τὰ πλοῦτή του μὲ καθαρὴ ματιὰ· μὲ ἐκείνη τὴ ματιὰ πού προϋποθέτει ὀρθὴ ἀντίληψη καὶ κατανόηση τῶν προθέσεων τοῦ συγγραφέα.

Γιὰ μιὰ περιεκτικὴ σύνοψη καὶ γιὰ μιὰ εὐληπτὴ ἀπεικόνιση τῶν διαφορῶν σημασιῶν τοῦ ρήματος ἀνατάσσω, -ομαι, καθὼς καὶ τῶν πιθανῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτῶν τῶν σημασιῶν, ὅπως τὶς ἀντιλαμβάνομαι σύμφωνα μὲ τὴ φιλολογικὴ ἐξέταση πού διενήργησα, κατάρτισα ἓνα οἰόνει «στέμμα» τῆς σημασιολογικῆς ἱστορίας του. Θὰ ἔλεγα, μάλιστα, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς νέας σημασίας πού προτείνω γιὰ τὸ ρῆμα, ὅτι ἐπιχείρησα «ἀνατάξασθαι» τὴν πραγματεία πού σᾶς παρουσίασα, ὥστε νὰ τὴν συγκρατήσουμε καλύτερα στὴ μνήμη μας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ λέξη «ἀνατάξασθαι» στὸ Λκ 1, 1 εἶναι ἀπὸ τὶς σπάνιες λέξεις στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ ὄπαξ λεγόμενη στὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ σημασία της πιθανολογεῖται καὶ ἐπικρατέστερη ἐμφανίζεται ἢ ἀπόδοση μὲ τὸ ρ. συγγράφω. Δεύτερη σὲ ἰσχύ ἀπόδοση εἶναι μὲ τὸ ρ. τακτοποιῶ, ἐνῶ προτείνονται καὶ διάφορες ἄλλες, ὅπως ἀποκαθιστῶ ἀπὸ μνήμης. Πρόσφατες ἐπισημάνσεις πού ἔγιναν ἀπὸ τοὺς Lee--Horsley σὲ μαρτυρίες ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων εἰσηγοῦνται τὴ σημασία διατυπῶνω γραπτὰ μὲ καθωρισμένο τρόπο. Ἀφορμώμενοι ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἐξετάζοντας καλύτερα τὰ κείμενα, μποροῦμε νὰ καταλήξουμε σὲ μία περισσότερη ἐξειδικευμένη σημασία, ἢ ὅποια προτείνεται, τεκμηριωμένα πλέον καὶ ὄχι κατ' εἰκασίαν, καὶ γιὰ τὸ χωρίο Λκ. 1, 1· τὸ «ἀνατάξασθαι» μπορεῖ νὰ σημαίνει διατυπῶνω γραπτὰ, σὲ μνημόνιο ἢ σημειώσεις. Ἡ νέα αὐτὴ σημασία, μέσα στὴ συνάφεια τῶν λεγομένων τοῦ προλόγου τοῦ κατὰ Λουκᾶν, φωτίζει καλύτερα τὸ θέμα τοῦ τρόπου σύνταξης τοῦ ἔργου τοῦ Λουκᾶ. Ὁ εὐαγγελιστὴς προφανῶς γνώριζε διάφορα μνημόνια καὶ σημειώσεις τῆς ἱστορίας τοῦ εὐαγγελίου, πού κυκλοφοροῦσαν στὶς μέρες του μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, βάσει τῶν ὁποίων ἔκανε τὴν ἔρευνά του καὶ ἐν ὄψει τῶν ὁποίων ἀποφάσισε νὰ γράψῃ αὐτὸς ἓνα συνεχὲς βιβλίον μὲ πληρότητα καὶ ἀκρίβεια.